

ОСОБЕНОСТИ НА АДАПТАЦИЯТА НА СТУДЕНТИТЕ-ЗАДОЧНИЦИ КЪМ ИЗИСКВАНИЯТА НА ВУЗ (ПО МАТЕРИАЛИ ОТ ПФ НА ВПИ - ШУМЕН)

Иван Иванов
ВПИ - Шумен

Непрекъснатото развитие на социалистическото общество поставя все по-големи изисквания пред личността. Същевременно пред обществените науки се поставят с нова сила въпросите за изясняване особеностите на субективния фактор в условията на НТР и особено за регулиране и стимулиране на личностната реализация.

Един от основните проблеми на реализацията на личността е и този за адаптацията ѝ към условията на дейността, без която адаптацията е невъзможно ефективно приложение на формираните ѝ вече качества, нито пълноценното изграждане на нови. В определен смисъл може да се каже, че адаптацията е фундаментален процес с голяма личностна и обществена значимост, от който зависи и настоящето и бъдещето на личността, а и на обществото като цяло.

В социологическата и психологическата литература адаптацията се разглежда като процес, протичащ на няколко нива - биологично, психологическо и социално. В най-общ вид под адаптация се разбира приспособяването на строежа и функциите на организма към условията на средата, като процесът е насочен към съхраняването на хомеостазиса в системата организъм - среда (8,11). Това приспособяване е свързано с процес на изменение на свойствата на дадената жива система (6,10).

На психологическо ниво адаптацията се разглежда като процес на привикване, на съвместимост, към психичните свойства и процеси проявявани от различни лица, формиране на психични структури (например мотивация) и постигане унификация на цели и поведение (пак там).

Адаптацията е процес на интеграция на реакциите на цялостния организъм, насочени към поддържане на неговата устойчивост и поведение (3,163), (8,73-74). В този смисъл човекът, по думите на З. Иванова, е цялостна сложна адаптационна система,

характеризираща се с адекватност, избирателна активност и целесъобразност (3,163).

Характерен за човека вид адаптация е социалната, под която се разбира приспособяването на личността към нова група, колектив, общество или към специфични условия на живот и дейност (6,10). Адаптацията е понятие, характеризиращо взаимоотношенията на личността и обществото, тя е свързана с развитие и обогатяване на човешката индивидуалност, преосмисляне на позицията, избор на адекватно поведение и самоусъвършенстване (2,220).

Адаптацията е субективен процес, който тясно се преплита с по-общия и по-широк от него процес на социализация на човека. Между двете понятия съществува диалектично отношение - социализацията е необходимо условие за адаптацията, а адаптацията е един от пътищата за социализиране на човека.

Социалната адаптация предполага осъзнаване на социалния статус и на свързаното с него волево поведение като форма за реализиране на индивидуалните възможности на личността (2,221-233). Тя е форма на активно, а не на пасивно (приспособителско) отношение към социалната среда (3,163).

Резултат от адаптацията е целесъобразното изменение на поведението и изграждането му на ново ниво (3,164). Затова и адаптационните процеси се разглеждат като процеси на единение на външното и вътрешното детерминирани на човешкото поведение (3,165-167), изразяващо се в оптимално функциониране на личността за постигане на определени цели и за осигуряване на адекватна на жизнените ситуации форма на действие.

Един от основните проблеми в работата на ВУЗ, това е адаптацията на първокурсниците към специфичните условия за живот и дейност. От начина на протичане на този процес зависят до голяма степен и крайните резултати от обучението. Не случайно се смята, че I курс е тест за студентска и професионална пригодност.

Основните затруднения на студентите-първокурсници се дължат на неумението да се разпределя рационално времето, липсата на навики за самообразование и управление на собствената дейност, бавен темп на възприемане на информацията, лоша хигиена на умствения труд и т.н. (Вж. 1,91). Това най-често води до

загуба на вътрешна ориентация, влошаване на паметта, ниска ефективност на обучението, ниска точност на практическите действия, понижена работоспособност, отказ от обучение и др.

Типично за I курс е заболяването от хипертония (1,92), дължащо се на преумора поради липсата на тренираност на нервната система.

Студентите-задочници са особена категория учащи се. Дейността им се характеризира с редица особености в сравнение с тази на редовните студенти: значително по-голямата натовареност по време на сесии, често срещащата се липса на дидактически материали, периодична смяна на културната среда и колектива, в които протича дейността, периодична смяна на привичните видове труд с учебен труд, влияние на раздялата със семейството и приятелския кръг, субективна мотивационна недостатъчност, дефицитност на контактите с преподавателя, влияние на професията и др.

Ако се направи сравнение с особеностите на адаптационната ситуация на редовните студенти, ще се види, че при задочниците трудностите са повече и се дължат на по-разнообразни фактори.

При анализа на особеностите на адаптацията на студентите-задочници към изискванията на ВУЗ се ограничихме само с адаптацията им към учебната дейност – основната съставна част от процеса на обучение, поради това, че учебната дейност е сложно организирана динамична система, характеризираща се с безкрайно разнообразие на състояния, отношения и връзки на съставлящите я компоненти във времето и пространството. Адаптацията към учебната дейност е най-важния компонент в адаптационния комплекс, тъй като в учебната дейност се отразяват всички останали страни на живота на студентите (Вж. 7,180-186).

Личностните особености на студентите най-добре проличават при анализа на качествата, които те реализират в хода на учебната дейност. В този смисъл всеки студент си изгражда субективен модел на дейността и го реализира на практика. От степента на съвпадение на този субективен модел с идеалния модел на дейността зависи и процесът на адаптация. Така че в крайна сметка, за обективен критерий за степен на адаптираност може да се приеме степента на корелация на двата модела на личността-

те качества, необходими за успешна дейност – идеалният и субективният.

Цел на изследването е да се анализира ходът на адаптацията на студентите-задочници от ВПИ – Шумен, като се констатира основните фактори, влияещи върху нея, както и да се провери емпирично хипотезата, че процесът на адаптация е затруднен.

Изследването беше реализирано по следната логическа схема: чрез рейтинг-тест се изграждат субективни модели на учебната дейност на студентите, на тази основа се определя и идеалният модел на дейността. При сравняване на идеалните и субективните модели обобщени по показатели (възраст, академична успеваемост), се разкриват прилики и разлики между тях. В основата на статистическата обработка на резултатите от изследването е корелационният анализ (Вж. 4).

Рейтинг-тестът съдържа списък от 14 качества, необходими на студентите за успешна учебна работа: 1. Висока работоспособност през сесията; 2. Настойчивост през време на очните занятия; 3. Умение да се влезе в контакт с преподавателя; 4. Увереност в силите си; 5. Твърдо и пълно знаене на теорията; 6. Умение да се мисли; 7. Способност за запомняне; 8. Решимост да се получи висока оценка; 9. Познаване и осъзнаване на особеностите си; 10. Умение за емоционална настройка за успех в изпита; 11. Морална поддръжка и помощ от другарите в групата; 12. Умение да се отдели главното в учебния материал; 13. Навици за самостоятелна работа; 14. Умение да се регулира емоционалната възбуда по време на изпита.

От студентите се иска да съставят две ранжови редици – А (идеален модел) – на качествата, подредени по степен на важност за студента върху и Б (реален модел) – на качествата по степен на формираност в изследването или общо на изследване бяха подложени 89 студенти-задочници от I курс на специалностите НУЛ и ПУЛ от ПФ на ВПИ през уч. 1985/86 г. След статистическата обработка на получените от рейтинг-теста данни се стигна до следните резултати (Табл. № 1)

Таблица 1

ИДЕАЛЕН МОДЕЛ (А) И РЕАЛЕН МОДЕЛ (Б) НА КАЧЕСТВАТА, НЕОБХОДИМИ НА СТУДЕНТИТЕ В УЧЕБНАТА ИМ ДЕЙНОСТ ПО СТЕПЕН НА ВАЖНОСТ

Рангово място	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
А	1	6	5	4	2	7	12	13	9	14	10	3	8	11
Б	2	1	13	12	5	6	7	4	9	14	8	10	3	11

Стойността на коефициента на корелация, изчислен при съпоставянето на двата модела е + 0,708 - показател за значително съответствие, което обаче е далеч от абсолютното. Налице са редица трудности за студентите-задочници, които се разкриват при съпоставянето на двата модела.

В идеалния модел (А) на преден план изпъква комплекс от качества като висока работоспособност през сесията, умение да се мисли, твърдо и пълно знаене на теорията, увереност в силите си. С по-малка рангова тежест са качествата настойчивост по време на очните занятия, способност за запомняне, умение да се отдели главното в учебния материал, навици за самостоятелна работа, познаване и отчитане на особеностите си и умение да се регулира емоционалната възбуда по време на изпит. Останалите качества заемат последните места в ранговата редица.

При съпоставянето на реалния модел (Б) и идеалния (А) се вижда, че разликата между тях е преди всичко в началото и в средата на ранговата редица, т.е. качествата, които в единия модел са водещи, а в другия имат средно положение и обратно. Именно тази разлика определя и характерните трудности, които студентите срещат при адаптацията си. Те смятат, че у тях по-малко са развити най-важните качества - умение да се мисли, способност за запомняне, твърдо и пълно знаене на теорията, увереност в силите си. И тъй като нямаме никакво основание да приемем, че това становище е вярно, защото почти всички изследователи доказват, че възрастните - от 20 до 50-60-годишна възраст имат почти равни учебни възможности (5,130-136), (1,73-80) и др., стигаме до извода, че студентите-задочници в значителна степен страдат от комплекс, за малоченност и непригодност. Почти всички трудности в адаптацията на студентите се дължат на този комплекс.

Студентите-задочници не вярват на силите си, колебаят се в избора си, смятат че имат недостатъци в сравнение с редовните студенти, изпитват и известен страх от обучението. Затова и при първите по-големи сътресения в следването през първата сесия на отказалите се да продължат е голям.

Възрастта е фактор, който влияе осезателно върху адаптацията на студентите (Вж. таблица № 2).

Таблица 2

ВЛИЯНИЕ НА ВЪЗРАСТТА ВЪРХУ АДАПТАЦИЯТА НА СТУДЕНТИТЕ

Рангово място	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
до 25	6	5	1	7	12	2	4	13	10	9	14	8	11	3
А 25-30	1	6	12	5	7	13	4	2	9	14	8	10	3	11
30-40	4	1	2	6	5	7	13	12	3	14	9	10	11	8
до 25	12	13	5	6	1	4	2	7	14	9	8	3	10	11
Б 25-30	13	1	2	7	6	5	9	4	8	12	14	10	3	11
30-40	2	1	5	12	13	6	7	9	4	3	14	10	8	11

Показател за това са и коефициентите на корелация между разглежданите модели (таблица № 3).

Таблица 3

КОЕФИЦИЕНТИ НА КОРЕЛАЦИЯ МЕЖДУ МОДЕЛИТЕ

	A ₃₀	A ₄₀	B ₂₅	B ₃₀	B ₄₀	A ₀₆	B ₀₆
A ₂₅	0,919	0,748	0,772	0,708	0,758	0,924	0,639
A ₃₀		0,726	0,927	0,754	0,788	0,896	0,847
A ₄₀			0,651	0,718	0,748	0,901	0,708
B ₂₅				0,682	0,774	0,780	0,843
B ₃₀					0,791	0,781	0,872
B ₄₀						0,811	0,946

Налице е много голяма близост между идеалния модел (A₀₆) и отделните идеални модели за отделните възрастови групи

= 0,896 - 0,924. Същевременно докато близостта на идеалните модели A_{25} и A_{30} е голяма, то между A_{25} и A_{30} от една страна и A_{40} съществува известно различие $= 0,726 - 0,748$. То се дължи главно на динамиката на качествата настойчивост през семестъра, умение да се влезе в контакт с преподавателя, увереност в силите си, които получават по-предни рангови места в модел A_{40} , както и на качеството твърдо и пълно знаене на теорията, което обратно не се цени достатъчно от по-възрастните. Явно с нарастването на възрастта все по-голямо внимание се отделя на настойчивостта, редовността, засилването на мотивацията на ученето, както и на контактите с преподавателя.

При сравняването на идеалните модели във възрастов план с реалните модели се забелязва, че коефициентът на корелация получава стойности от 0,748 до 0,772. Това се дължи най-вече на динамиката на качествата умение да се мисли, способност за запомняне, умение да се отдели главното в учебния материал и увереност в силите си, които с нарастването на възрастта отстъпват на по-заден план и се отдалечават от идеалните модели и нарастването на значимостта на качествата навици за самостоятелна работа, настойчивост през семестъра и висока работоспособност по време на очните занятия.

Всичко това дава основание да се направи извода, че с възрастта нараства чувството на неувереност в силите, въпреки че в общи линии адаптацията на всички студенти протича сравнително лесно. При по-възрастните, обаче тя е обременена от известно чувство за несигурност в собствените си интелектуални сили, като същевременно се разчита на придобитите вече от участието в трудовия процес навици.

Успехът от следването е фактор, който също влияе силно върху адаптацията на студентите-започници (Вж. табл. 4).

Таблица 4

ВЛИЯНИЕ НА УСПЕХА ОТ СЛЕДВАНЕТО ВЪРХУ АДАПТАЦИЯТА

Рангово място	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
А	до 4,00 над 4,00	2 6	1 11	4 5	6 7	5 4	12 2	7 12	13 14	3 9	9 10	14 13	10 11	11 3	8 8
Б	до 4,00 над 4,00	5 13	12 2	4 1	2 12	6 7	13 6	4 5	7 10	10 4	14 8	3 11	8 14	9 9	11 3

Показател за наличието и силата на това влияние са измерените коефициенти на корелация между разглежданите модели, които са представени в таблица № 5.

Определено се наблюдава намаляване на близостта на идеалния модел A_{06} и идеалните модели A_{44} и A_{+4} , както и между A_{06} и реалните модели B_4 и B_{+4} и A_4 и A_{+4} . При това с нарастването на успеха от следването намалява близостта както с идеалния модел A_{06} , така и с реалния B_{06} , което означава, че с нарастването на успеха от следването нарастват и трудностите при адаптирането на студентите към условията на следването. Този извод е неочакван и противоречи на логиката на нещата, тъй като се предполага, че по-добрата адаптация е условие за по-добър успех в следването и обратното, по-добрият успех е следствие от по-добрата адаптация.

Таблица 5

КОЕФИЦИЕНТИ НА КОРЕЛАЦИЯ МЕЖДУ РАЗГЛЕЖДАНЕТЕ МОДЕЛИ

	A_{+4}	B_4	B_{+4}	A_{06}	B_{06}
A_4	0,718	0,741	0,656	0,906	0,808
A_{+4}		0,639	0,370	0,872	0,632
B_4			0,748	0,854	0,843
B_{+4}				0,627	0,863

С нарастването на успеха нараства значението в идеален план на качествата да се мисли, способност за запомняне и навици за самостоятелна работа и същевременно намалява това на качествата настойчивост през семестъра и увереност в силите си. Общо разликите между моделите са незначителни.

Не стоят така нещата с моделите A_{06} от една страна и B_4 и B_{+4} от друга и B_{06} и A_4 и A_{+4} . И в двата случая с нарастването на успеха се отдава приоритет на качествата настойчивост през семестъра, умение да се отдели главното в учебния материал и наличието на навици за самостоятелна работа, което означава, че те са по-силно развити у студентите с по-висок успех. Обратно, по-слабо са изразени уменията да се мисли, твърдото и пълното знаене на теорията и увереността в силите, в съчетание с

умението да се регулира емоционалната възбуда по време на изпит и умението да се влезе в контакт с преподавателя.

Явно, основната трудност, с която се сблъскват студентите-започници в I курс е непознаването на условията за следване във ВУЗ. За една част от тях процесът на обучение се състои само от труд, постоянство и решимост да се получи висока оценка. Те отдават твърде малко значение на емоционалния фактор, както и на социално-психологическите условия на обучението. Затова и въпреки че получават по-високи оценки на изпитите, постигат това с максимално налягане и прогресивно изтощаване на нервната система. Затова реалният модел на учебна дейност при тях значително се отличава от идеалния (за $A_{+4} - B_{+4} \quad p = 0,370$).

По-ниският успех на студентите от втората група също може да се обясни с мотивационна недостатъчност. Общо те показват по-голяма пригодност и по-лесна адаптация. Любопитно е, че качество № 8 - решимост да се получи висока оценка при тях твърдо и в идеалния и в реалния модел е на последните места, докато при студентите с по-висок успех то е по-напред в ранговата редица. До голяма степен липсата на стремеж към по-висока оценка се обяснява с това, че реално успехът от следването няма почти никакво значение за професионалната реализация.

От изследването могат да се направят някои по-обща изводи и препоръки:

1. Процесът на адаптация на студентите-започници към условията на следване във ВУЗ е сложен и противоречив. За значителна част от тях той създава определени трудности. До голяма степен успешността от следването зависи от протичането му, тъй като се формира определен стереотип на учебна работа, действащ до края на следването.

2. В общи линии процесът на адаптация преминава успешно за повечето студенти и това е белег за тяхната правилна професионална насоченост.

3. Основната трудност, с която се сблъсква студентът-започник е неувереността в силите, заниженото самочувствие, комплексът за малоченост и непригодност, страхът от ВУЗ, колебанието от избора на вида специалност и формата на обучение.

4. Възрастта, на която студентите започват обучението си влияе върху процесите на адаптация. Общо по-младите студенти показват по-лека адаптация, докато с възрастта процесът се

затруднява. По-възрастните студенти са обременени от чувството за несигурност в интелектуалните си възможности, което се засилва с възрастта.

5. Студентите, които имат по-висока академична успеваемост, общо изпитват повече проблеми в адаптацията си, тя протича при значително по-наситен ритъм, главно място в нея играе емоционалният фактор и особено мотивът да се получи по-висока оценка. По-ниският успех на останалите студенти се дължи на липсата на подобен мотив, на неотдаване значение на оценката. Общо студентите с по-нисък успех имат облекчена адаптация към условията на ВУЗ поради отчитането на повече фактори. които й влияят, докато за студентите с по-висок успех е характерно пренебрежението на психологическите и социално-психологическите такива и съсредоточаването само върху основните, откъдето произтичат и главните им трудности.

6. Повечето от затрудненията, с които се сблъскват студентите-започници при адаптацията към условията на обучението във ВУЗ са преодолени при целенасочена работа в това отношение от страна на работещите във ВУЗ. Главната насока на тази работа би трябвало да бъде повишаването на самочувствието, одобряването на избора, подчертаването на равностойността на задочното обучение на редовното, по-интензивните контакти на студенти и преподаватели в учебната и извънучебна сфера, укрепването на студентските колективи и др.

=====

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Дьяченко, М.И., Л.А.Кандыбович, Психология высшей школы. Минск, 1981.
2. Зотова, О.И., И.К.Кряжева, Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности. В: Психологические механизмы регуляции социального поведения. М., Наука, 1979, стр.219-233.
3. Иванова, З. Психологични проблеми на адаптацията. В: Психична регулация на дейността. С., НИ, 1980.
4. Клаус, Ебнер, Основни на статистиката, за психолози, социолози и педагози. С., НИ, 1974.
5. Льове, Х. Психология на обучението. С., НИ, 1979.
6. Пирвов, Г., Л.Десев, Кратък речник по психология. С., Партиздат, 1981.
7. Прикладная психология в высшей школе. Казань, КГУ, 1979.
8. Психологический словарь. М., Педагогика, 1980.